

KIRIM TATAR TÜRKÇESİNİN YAYILMA ALANLARI

*Nevzat ÖZKAN**

ÖZET

Türkler, M.Ö. VII. yüzyılda Kırım'a yerleşmeye başlamıştır. Fakat Kırım Türkçesi XIII. yüzyılda Kıpçak Türkleriyle birlikte bir edebî dil haline gelmiştir. XV. yüzyıldan sonra Osmanlı Devleti Kırım'ı hem siyasi olarak hem de kültürel olarak etki altına almıştır. 1771'de Rusların Kırım'ı işgalinin ardından Kırım Tatar Türkleri Balkan ülkelerine ve Anadolu'ya göçmeye başlamıştır. 1944 yılından sonra ise Ruslar Kırım Tatar Türklerini, başta Özbekistan olmak üzere Orta Asya, Urallar ve Sibirya'ya sürmüşlerdir. 1990'da Sovyetler Birliği dağılınca Kırım yeniden toparlanma sürecine girmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırım, Tatar Türkleri, Türkçe, göç.

THE REGIONS OF THE SPREAD OF CRIMEAN TATAR TURKISH

ABSTRACT

Turks began to live in Crimea before the 7th century B.C., but Crimean Turkish became a literary language with Kipchak Turks in 13th century. Ottoman State affected Crimea both politically and culturally. After Russia occupied Crimea in 1771, Crimean Tatar Turks began to migrate to Balkan States and Anatolia. After 1944, Russians banished Crimean Tatar Turks to, especially, Uzbekistan, Central Asia, Urals and Siberia. After USSR's collapse in 1990, Crimean Tatar Turks started to recover.

Key Words: Crimea, Tatar Turks, Turkish, migration.

Kırım, Türkler ve Türkçe

Kırım'daki Türk varlığı M.Ö. VII. yüzyıla, Sakalara kadar uzanmaktadır. Daha sonra Hun, Bulgar, Avar, Hazar ve Peçenek Türkleri Kırım ve çevresinde etkili olmuşlardır. Aynı dönemlerde Kırım'da Sarmatların, Alanların, Greklerin, Bizans'ın ve Slav kabilelerinin de izler bıraktıkları bilinmektedir. Çok önemli bir geçiş noktasında yer alan Kırım, tarihin bu döneminde de pek çok dilin,

* Prof. Dr. Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi. Kayseri, İletişim: nozkan@erciyes.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

kültürün ve farklı milletlerin yan yana yaşadığı bir merkez olmuştur. (Kurat, 1992: 7-64)

Bütün bu çeşitliliğe rağmen Türk varlığı gibi, Türk dili ve kültürü de Kırım'da ayakta kalmayı başarmıştır. Fakat bugüne kadar, bu döneme ait Türkçe bir yazılı belge tespit edilememiştir. Bundan dolayı söz konusu zaman dilimini, Türk dilinin Kırım'da konuşma dili olarak kullanıldığı dönem şeklinde değerlendirmek uygun olacaktır.

Kırım'da Türk kültürünü ve dilini baskın duruma getirenler, Kuman-Kıpçak Türkleri olmuştur. Karadeniz'in kuzeyi yüzyıllarca Deşt-i Kıpçak olarak anılmış ve Kırım, bu dönemde Kıpçak Türkleri için çok önemli bir yerleşim merkezi olma görevi üstlenmiştir. Bu sebeple Kırım'da yazılmış ilk Türkçe eser, Kıpçak Türkçesiyle kaleme alınmış Yusuf ile Zeliha hikâyesidir. Eser, 1232'de ölen Ali adlı bir şairin kaleminden çıkmıştır. Kırım'da yaşayan şair ve yazarlardan Kıpçak Türkçesiyle eser veren başkalarının bulunduğu da şüphe yoktur. (Kurnaz-Çeltik: 1998: 671)

Selçukluların Anadolu'ya girişini takiben Oğuz Türkleri Batum ve Trabzon limanları başta olmak üzere Karadeniz'in güney kıyı şeridi limanları üzerinden Kırım'a ulaşmışlardır.

1236'da Batu'nun önderliğinde Avrupa seferine çıkan Moğol orduları, İdil-Ural bölgesi, Deşt-i Kıpçak, Kırım ve Derbent'e kadar olan bölgeyi ele geçirmiştir. Ancak Cengiz Han'dan sonra Moğollar kültürel bakımdan Kırım başta olmak üzere, Deşt-i Kıpçak ve İdil bölgesinde yaşayan Türklerin etkisinde kaldıkları için zaman içinde Türkleşmişlerdir. (Yakubovskiy, 1976: 41, 138)

Birkaç nesil içinde Cengiz Han'dan ve Moğollarından geriye sadece Tatar adı kalmış, Altınordu bir bütün halinde Türkleşmiş ve İslamlaşmıştır. Hatta Altınordulu Türkler, Litvanya ve Polonya'da ilk "Tatar diasporası"ni oluşturarak dil ve kimlik özelliklerini Orta Avrupa'ya taşımışlardır.

Bu dönemdeki en önemli yazılı kaynaklar Altınordu yarlık ve bitikleridir. Bu eserlerin büyük çoğunluğu Arap harfleri ile yazılmış olup Toktamış ve Temir Kutluk yarlıkları diğer eserlere göre Harezmi-Kıpçak edebî diline daha yakın özellikler göstermektedir. (Özyetgin, 1996: 91)

1396'da Toktamış, Timur'a yenilince Altınordu Devleti parçalanmış ve ortaya Kazan, Astrahan, Kasım ve Kırım hanlıkları çıkmıştır. (Maksudoğlu, 1996: 22-24)

Bazı iç mücadelelerin ardından 1439'da Kırım, bağımsız bir hanlık hâline gelmiş ve 1478'de Mengli Giray döneminde Osmanlı himayesine girmiştir. Bu gelişmelerin etkisiyle XV. yüzyıldan itibaren Kırım ve çevresi tam bir Türk bölgesi hâline gelmiştir. (Yakubovskiy, 1976: 309-314) Daha doğrusu "kale, istihkam" anlamlarına gelen

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

(Bozkurt, 1999: 637) Kırım, adına uygun olarak bu dönemden itibaren tam bir Osmanlı kalesi ve her an göreve hazır bir Türk istihkamına dönüşmüştür.

Altınordu'nun son dönemlerinde başlayan Osmanlı Türkçesi etkileri, Kırım'ın, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmesinden sonra had safhaya ulaşmış, bu dönemde yazılan bitik ve yarlıklarda da Osmanlı Türkçesinin etkileri görülmeye başlanmıştır. (Özyetgin, 1996: 91)

XV. yüzyıldan itibaren başta Mengli Giray olmak üzere Kırım devlet ve kültür adamlarının verdiği eserlerle, Kırım Türk edebiyatı bütünüyle Osmanlı sahasının etkisi altına girmiştir. 400 yıla yakın süren bu dönem boyunca Kırım'da Divan şiirinin en güzel örnekleri verilmiştir. (Kurnaz-Çeltik: 1998: 671-692)

1552'de Kazan Hanlığı'nın Çarlık Rusyası'nın kontrolüne geçmesiyle başlayan Türk coğrafyasındaki Rus yayılması, 1556'da Astrahan Hanlığı'na, 1604'te Sibir Hanlığı'na sıçramış, 1771'de ise Kırım'a kadar uzanmıştır. 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasıyla Kırım Osmanlı hakimiyetinden çıkmış ve 1783'te Rusya'nın hakimiyeti altına girmiştir.

İşgalin ilk yıllarından itibaren Kırım Türkleri, Anadolu'ya ve Türk hakimiyetindeki Balkanlar'a, özellikle Romanya ve Bulgaristan'a göçmeye başlamıştır. 1792'de başlayan ilk göç dalgasında 300.000 kişi göç etmiş, ancak 1860-1863 ve 1874-1875 yılları arasında yaşanan ikinci göç dalgasında bu sayı 1 milyonu, 1891-1902 yılları arasındaki son göç dalgasında ise 1 milyon 200 bini bulmuştur. Boşalan Türk köylerine Rus, Ukrayn, Alman, Yahudi, Rum gibi değişik milletlerden insanlar yerleştirilmiş, böylece Türk nüfusu genel nüfusun önce yarısına sonra üçte birine, 1926 nüfus sayımına göre de dörtte birine düşürülmüştür. (İnalçık-Bala, 1997: 744) Bu göçlerle hem Doğu Avrupa'da hem de Türkiye'de çok büyük bir Kırım diasporası ortaya çıkmış, ancak Kırım'daki Türk varlığı ve Türkçenin etkinliği azalmıştır.

Buna rağmen Kırım'daki Türk varlığı her şart altında yeniden ayağa kalkmayı başarmıştır. 1917 Sovyet ihtilâli döneminde, merkezî otoritenin gevşemesiyle birlikte Kırım'da Millî Fırka kurularak bağımsızlık çalışmaları başlatılmıştır. Kısa süren bir bağımsızlık ilânının ardından 11 Kasım 1920'de Kızıl Ordu Kırım'a girmiş ve 18 Ekim 1921'de Kırım Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur.

II. Dünya Savaşı sırasında, 1941 yılında Almanlar Kırım'ı işgal edince, diğer bazı milletler gibi Kırım Türkleri de Almanlarla Ruslar arasında kalmıştır. 1944 yılının nisan ayında Kızıl Ordu

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Kırım'ı yeniden işgal etmiş ve Moskova, Kırım Türklerini toptan Türkistan, Sibirya ve Urallar'a sürmüştür. (Ülküsal, 1976: 1152)

Sürgün sırasında Kırım Türklerinin yarısı hayatını kaybetmiştir. Kırım'da Türklükle ilgili ne varsa hepsi yok edilmiş, yerleşim merkezlerinin adı bile değiştirilmiştir. (Kırımlı, 1989: 35) 30 Temmuz 1945'te özerklik statüsüne son verilen ve Rusya'ya bağlı bir eyalet hâline getirilen Kırım, 1954 yılından itibaren Ukrayna'ya bağlanmıştır. (Devlet, 1989: 219)

Uzun süren mücadelelerden sonra, Sovyetler Birliği Yüksek Prezidyumu, 5 Eylül 1967'de, Almanlarla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Kırım Türklerinin sürülmelerinin haksız olduğunu ve yurtlarına dönmeleri için gerekli yardımın yapılacağını ifade eden bir kararname yayımlamıştır. Bu kararnameden sonra 1968-1969 yıllarında 5-6 bin Kırım Türkü ana yurduna dönebilmiştir. (Kayıhan, 1990: 42) Böylece Kırım'a dönüş yolu zor da olsa açılmıştır.

1979 nüfus sayımına kadar hiçbir nüfus sayımında açıklanmayan Kırım Türklerinin nüfusu, 1989 nüfus sayımında 268.379 olarak bildirilmiştir. Bu nüfusun % 51'i Özbekistan'da, % 16,5'i Kırım'da, % 8'i Rusya Federasyonu'nda bulunmaktaydı. Geri kalan kısmı ise Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Gürcistan, Azerbaycan gibi ülkelere dağılmış durumdadır. Aynı nüfus sayımına göre 2.136.000 kişinin yaşadığı Kırım'ın nüfusunun % 70'e yakını Rus, % 25'ten fazlası ise Ukrayndır.

Kırım Türkleri son çeyrek asırda 1944 sürgününün yaralarını sarma yolunda önemli adımlar atmışlardır. Eski Sovyet ülkelerinde yaşayan Kırımlıların % 80'e yakını, yurtlarına dönmeyi başarmıştır. 2001 yılı nüfus sayımına göre Özbekistan'daki Tatar nüfusu, 25 milyonu aşmış ülke nüfusunun % 1,5'i olarak gösterilmektedir, ancak bu oranın yarıdan fazlasının Kazan Tatarı olduğu dikkate alınırsa bu ülkedeki Kırım Tatarlarının sayısının çok azaldığı anlaşılır. (Baycaun, 2001: 7) Rusya Federasyonu'nda ise Kırım Tatarlarının sayısı 4 bin kadardır. (www.vatankirim.com) Bir iddiaya göre de Kırım dışında olup, eski SSCB cumhuriyetlerinde yaşayan Kırım Tatarlarının sayısı, yaklaşık olarak, 200-250 bin kişidir. Şartlar uygun hale geldiğinde bu nüfusun % 96'sı Kırım'a dönme arzusu taşımaktadır. (http://www.tatardunyasi.com/?m=kirim_nufus)

1989 yılı sayımının ardından geçen 22 yıllık dönemin sonunda, 2001 yılına göre Kırım'ın nüfus yapısında önemli bir değişim yaşandığı söylenebilir:

	Nüfus	Oran %
Rus	1.180.400	58,5
Ukrain	492.200	24,4
Kırım Tatarı	243.400	12,1
Belarus	29.200	1,5

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Kazan Tatarı	11.000	0,5
Ermeni	8.700	0,4
Musevi	4.500	0,2

125 millet ve etnik grubun yaşadığı Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin toplam nüfusu Akyar'la birlikte 2.413.228 olarak belirlenmiştir. Bu yedi millet ve etnik grubun dışında nüfusu % 0,2 veya 0,1 olan topluluklar arasında Azerbaycan, Özbek ve Çuvaş Türkleri ile Leh, Moldovan, Koreli, Rum, Alman, Mordva, Çingene, Bulgar, Gürcü ve Mariler yer almaktadır.

Kırım Tatar Türkleri, son iki yüz yılda art arda gelen savaşlar, göçler, sürgünler ve toplu ölümlerle hem sayı olarak azalmışlar hem de dünyanın dört bir yanına dağılmışlardır. Buna rağmen 1989 yılı sayımına göre ana dilini kullanma oranı bakımından Sovyetler Birliği ortalamasının altına düşmedikleri görülmektedir:

1989 Nüfusu	Ana dili kullanımı	2. dil Rusça	Başka
SSCB285.688.965	92,7	24,2	5,3
Kırım Tatar268.739	92,5	76,0	8,0

(Devlet, 1993: 170-171)

2001 yılı itibariyle Kırım Özerk Cumhuriyeti'ndeki nüfusun anadil ve milliyete göre dağılımı şöyledir:

	milli dili %	Ukraynca	Rusça	diğer
Rus	99,7	0,2	x	0,1
Kırım Tatarı	93,0	0,5	5,9	0,6
Tatar	67,8	0,1	25,0	7,1
Azeri	55,8	0,7	37,9	5,6
Ermeni	52,9	0,3	46,1	0,7
Ukrain	40,4	x	59,5	0,1
Moldavan	31,0	1,9	66,0	1,1
Rum	23,8	1,1	71,8	3,3
Koreli	20,1	0,1	78,8	1,1
Bulgar	18,4	3,1	77,6	0,9
Belarus	17,1	0,9	81,8	0,2
Leh	4,1	20,4	74,6	0,9
Musevi	1,9	1,1	96,7	0,3

(www.vatankirim.com)

Bu oranlara bakıldığında ise başka iki şey daha ortaya çıkmaktadır. Kırım Ukrayna'ya bağlı olmasına rağmen bu bölgede en yaygın dil hâlâ Rusçadır. Kırım Tatar Türklerinin ana dili kullanma oranı ise Ruslardan sonra ikinci sırayı almaktadır.

Kırım'da Kırım Tatar Türkçesi dışında bir kaç Türk dili kolu daha bulunmaktadır. Karadeniz'in kuzeyinde teşekkül edip bugün artık kullanılmayan Gregoryan Kıpçak Türkçesi Ermeni alfabesi ve Kıpçak Türkçesiyle yazılmış bir tarihî Türk dili koludur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Karadeniz sahil boyunda farklı yerleşim merkezlerinde yaşayan Urumlardan Kırım'da bulunanlar, 1944 sürgününde Kırım Tatarlarıyla birlikte sürgüne uğramışlardır. Kullandıkları dil Kırım Tatar Türkçesine yakındır. Museviliğin Karaylık inancına mensup Karayların ve Talmudist Museviliğe bağlı Kırımçakların Türkçeleri de Kırım Tatar Türkçesi gibi Kıpçak grubuna girmektedir. Geçmişte önemli izler bırakmakla birlikte bugün artık bu iki Türk dili kolu da tamamen kaybolma noktasına gelmiştir. (Özkan, 2007: 153-167)

Kırım Tatar Türkçesinin ağızları ve sözlü edebiyat:

Günümüz Kırım Türkleri soy olarak Oğuz ve Kıpçak boylarına dayanmaktadır. Dil özellikleri itibariyle de bu iki Türk topluluğuna ait özellikleri söylenebilir.

Samoyloviç (1988: 373-374) Kırım ve Kazan Tatar edebî dillerinin tek ve müşterek olduğunu, ancak konuşma dilinin, yani ağızların Osmanlı Türkçesinin etkisiyle Oğuz ve Kıpçak esaslı ağızlar olmak üzere ikiye ayrıldığını söylemektedir. Aslında Samoyloviç'in işaret ettiği ortaklıklar bugün de devam eden Kıpçak esaslı Türk yazı dillerinin yakınlığından kaynaklanmaktadır. (Öner, 1998: XLVI)

Sevortyan da, (1966: 258) Kırım'ın etnik yapısını ve tarihî kültürel bağlantılarını göz önüne alarak Kırım Tatar Türkçesini, *Kuzey* (Bozkır/Çöl), *Orta* (Bahçesaray) ve *Güney* (Yalıboyu) ağızları olmak üzere üç ağız grubuna ayırmaktadır. Sevortyan'a göre, Kıpçak özellikleri gösteren *Kuzey ağızı* Kırım'ın kuzey bölgesinden Kerç yarımadasına kadar olan yerlerde, Oğuz özellikleri gösteren *Güney ağızı* Baydar ile Feodosiya'nın deniz kıyılarından dağ sıralarına kadar olan sahada, Kıpçak ve Oğuz özelliklerinin karışık olarak görüldüğü *Orta ağız* ise Kuzey ve Güney ağızlarının arasında kalan bölgelerde kullanılmaktadır.

Gerhard Doerfer ise, Kırım Tatar Türkçesini, Kırım'ın güneyinde 5 ayrı şekilde kullanılan *Kırım Osmanlıcası*, ol-/bol- ve var-/bar- fiillerinin kullanımına göre kuzey, güney ve doğu olmak üzere üç alt gruba ayırdığı *Merkezî Kırım Türkçesi*, Kırım'ın kuzeybatısında ve doğusunda konuşulan *Kırım Tatarcası* ve Kırım'ın kuzeydoğusunda konuşulan *Kırım Nogaycası* olarak dört ağız grubuna ayırmaktadır. (Doerfer, 1959: 369)

Kırım Tatar Türkçesinin ağızları gibi, Sözlü edebiyatı da çok zengin ve çeşitlidir. Uğradıkları felâketler yüzünden dillerini ve kültürlerini yaşatma konusunda büyük zorluklar yaşayan Kırım Tatar Türklerinin çok zengin bir destan gelenekleri bulunmaktadır.

Çin, mâni, masal, atasözü gibi edebî mahsûllerin yanında, değişik varyantları Kazak, Özbek, Karakalpak, Nogay Türklerinde de bulunan ve zulme karşı çıkışı, doğruluk ve adalet temalarını anlatan

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Çora-batır, Koplandı-batır, Eseybay-batır, Edige, Er-targın gibi epik destanlar ile sevgiyle mücadele azmini bütünleştiren Nar-kamış, Kozi Körpeş, Bayan Sulu, Boz-Yiğit gibi lirik-epik destanlar 1896 yılında Radloff, 1980 yılında da Cafer Bekirov tarafından derlenmiş ve yayımlanmıştır.

Kazan Tatar ve Türkiye Türkleri ile ortaklıklar gösteren Yusuf ve Züleyha, Leyla ve Mecnûn, Seyyit Battal, Ahmediye, Muhammediye, Kesik Baş, Yunus Emre ilâhileri, Köroğlu, Âşık Garip, Âşık Kerem, Nasreddin Hoca diğer sözlü edebiyat zenginliklerindedir. Edebiyatın diğer alanlarında da Kırım Tatar Türkleri, Kazan ve İstanbul kaynaklı eserleri yakından izlemişlerdir. (Araslı, 1970: 478-487)

1783'te yaşanan Rus işgalinden sonra Rus zulmünü ve göç hikayelerini anlatan anonim eserler çoğalmış, ayrıca tekkelerde ve dinî çevrelerde gelişen dinî ve mistik bir edebiyat anlayışı ön plana çıkmıştır. *Ak Topraklar* olarak bilinen Osmanlı topraklarına yönelik göçlerin yaşandığı 1880 yılına kadar olan dönemde, edebiyat kaday olarak anılan âşıkların göç hikâyelerini anlatan türkülerinden ibarettir. Bu döneme ait İstemi'nin Kefe Destanı, halk arasında bugün de yaygın olarak bilinmektedir.

Kırım Tatar Türkçesinin sözlü kaynaklarını yazıya geçirme çabaları günümüzde de devam etmektedir. Dilâver Osman ve Cemil Karik'in 2005'te yayımlanan *Kırım'ın Çöl Yırları* adlı 124 sayfalık eseriyle 50 kadar yır, Kırım Tatar Türkçesinin Çöl ağzı da denilen kuzey bölgesinde kullanılan ağzıyla ve Lâtin alfabesiyle yazıya geçirilmiştir.

Edebî dil olarak Kırım Tatar Türkçesi:

Tarihin her döneminde kuzey ve güney Türk toplulukları arasında bir köprü görevi üstlenen Kırım, yazılı kültür ve edebiyat açısından da bu tür bir rol oynamıştır.

Belki de sırf bu sebepten Kırım Tatar Türkçesi yazı dili, Kıpçak ve Oğuz esaslı ağızlar arasında bir geçiş teşkil eden, ol- ve bar- fiillerini kullanan *Kuzey Merkez* (Bahçesaray) ağzına dayanmaktadır. (Doerfer, 1959: 369)

İslam Giray'ın 17. yüzyıla ait *Polonya Seferi* (1648-1649) adlı eseri ve Seyid Muhammed Rıza'nın 18. yüzyıla ait *Assebu's-Seyyar* (Yedi Gezegen), *El-muhitü'l-burhani* (Deliller Okyanusu) adlı eserleri Osmanlı Türkçesinin izlerini taşımakla birlikte bugünkü Kırım Tatar Türkçesinin ilk eserleri olarak kabul edilmektedir. Daha sonraki dönemlerde Kırım Tatar Türkçesiyle yayımlanan gazete ve dergilerle okul kitaplarında Türkiye Türkçesinin etkileri devam

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

etmekle beraber edebî eserlerde Kırım Tatar Türkçesi kendi gelişimini sürdürmüştür.

Bugünkü yazı dili, 1930'lu yılların ortalarında yeniden düzenlenmiş, Kiril alfabesinin kabulünden sonra da son şeklini almıştır. (Sevortyan, 1966: 234) Böylece 1930'lu yıllara kadar Güney ağzına, yani Oğuz esaslı bir ağza dayanan Kırım Tatar Türkçesi yazı dili, 1930'lu yıllardan itibaren Merkez ağzına, yani Kıpçak esaslı bir ağza dayalı olarak gelişmiştir.

Kırım yazı dili ve edebiyatı, Kırım Türklerinin geçirdiği siyasî ve sosyal dönemlere göre yedi ana dönemde incelenmektedir:

1. Altınordu dönemi: XIII. yüzyıldan Kıpçak esaslı yazı diliyle kaleme alınmış metinlerle başlayıp Osmanlı etkisinin başladığı XV. yüzyıla kadar olan dönem.

2. Hanlık dönemi: XV.-XVIII. yüzyıllar arasında Osmanlı etkisinde ve Osmanlı Türkçesiyle gelişen edebiyat.

3. Rus istilası dönemi: 1783'te Rus istilasıyla başlayan ve 1883'te Tercüman gazetesinin çıkmasına kadar süren dönem.

4. Tercüman dönemi: Rus istilasının yüzüncü yılına denk gelen 1883'te Tercüman gazetesinin ilk sayısının çıktığı tarihle başlayan ve 1905 Rusya Meşrutiyet devrimine kadar süren dönem.

5. 1905-1917 dönemi: Meşrutiyet devriminden 1917 Ekim devrimine kadar olan dönem.

6. 1917-1944 dönemi: Sovyet devriminden 1944 sürgününe kadar olan dönem. (Yüksel: 1992: 685)

7. 1944 sonrasında günümüze kadar olan dönem: Sürgün yıllarından vatan Kırım'a dönüş yıllarına kadar olan dönem.

Kırım'da Türkçenin bir edebî dil haline gelmesi Kıpçak Türkçesiyle yazılmış ilk eserlerle başlamış ve Altınordu ve sonrasında yazılmış yarlık ve bitiklerle devam etmiştir.

Hanlık döneminde edebî dil olarak klasik bir Osmanlı Türkçesi kullanılmıştır.

Rus istilasından sonra uzun bir dönem yazılı edebiyat duraklama dönemi yaşamıştır. Bu dönemde edebî dil olarak sistemleşmemiş mahallî ağızlarla klasik Osmanlı Türkçesi yan yana kullanılmaya başlanmıştır.

Tercüman dönemini şekillendiren Gaspıralı İsmail, yazılarında mahallî Tatar sözlerini ve deyimlerini de kullanmakla birlikte imlası ve ifade dünyasıyla sade bir İstanbul Türkçesini tercih etmiştir. Bu dönemde bir irfan ve bilgi kaynağı olarak Rus ve Şark klasikleri Kırım Tatar Türkçesine aktararak ya Tercüman gazetesinde tefrika edilmiş veya kitap olarak yayımlanmıştır. Rusçanın etkisi ve sosyal hayattaki ağırlığı arttığı için de Kırım Tatar Türkçesi-Rusça sözlükler hazırlanmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

1905 Meşrutiyet devriminden sonra Kırım aydınları aldıkları eğitime ve yetiştikleri kültür çevresine göre farklı dil tercihleri ortaya koymuşlardır. Rus-Tatar okullarında yetişen aydınlar Rus şairlerini taklit ederek Kırım Türkçesiyle eserler vermişlerdir.

İstanbul'da eğitim alan aydınlar ise Osmanlı Türkçesini tercih etmişlerdir. Çelebi Cihan ve Bekir Sıtkı Çobanzade gibi bazı aydınlar ise şiirlerinde Kırım Türkçesini, makalelerinde İstanbul Türkçesini esas almışlardır.

Sovyet ihtilali sonrası Türkiye ile irtibat kesilince İstanbul'un yerini Kazan almıştır. Abdullah Tukay'ın Kırım edebî çevreleri üzerinde uyandırdığı etkiyle bazı Kırımlı şairler Kazan Tatar Türkçesiyle eserler vermiştir. Yine aynı dönemde İlyas Boranganski kurduğu matbaada Abay'ın ve Gogol'un eserlerini Kırım Tatar Türkçesiyle yayımlayarak bu iki önemli edebiyatçının Kırım Tatar Türkleri arasında tanınmalarını sağlamıştır.

Bu dönemde edebî dil ve eğitim öğretim dili meselesiyle uğraşan Umer (Ömer) İpçi diğer eserleri yanında *Bizde İmlâ Meselesi* (1923), *Til ve İmla, Yazı Meselesi İmla ve Til Konferansiyası Münasebetiyle* (1924) adlı makaleleriyle edebî dilin bir düzen kazanmasına uğraşmıştır. Abdullah Lâtifzade ile Bekir Sıtkı Çobanzade de dil konusunda eser veren ve çalışma yapan öbür Kırım aydınlarındandır.

1917 devriminden sonra yeni bir döneme giren Kırım Tatar Türk edebiyatı dönemin önde gelen bazı sanatçıların eserleri ve çalışmalarlarıyla Sovyet ideolojisine yakınlaşmasına rağmen, Kırım Tatar Türkçesiyle eser veren tüm yazar ve şairler Stalin'in zulmünden kurtulamayarak sürgünde veya suikastla öldürülmüşlerdir. Böylece Kırım Tatar edebiyatı uzun bir sessizlik dönemine girmiştir.

II. Dünya Savaşının ardından gelen 1944 sürgünü sonrasında Kırım Tatar Türkçesi Kazan Tatar Türkçesinin bir ağızı gibi gösterilmeye çalışılmış, daha da önemlisi ana dili kullanımı ya tamamen yasaklanmış ya da kısıtlanmıştır. Bu yasaklı yıllarda Kırım Tatar aydınlarının bir bölümü Özbek Türkçesini, bir bölümü ise Rusçayı edebî dil olarak kullanmışlardır. Daha sonraki dönemlerde Rusça yazma alışkanlığı kısmen de olsa sürmüş, Kırım Tatar Türkçesiyle yazılan eserlerde de Özbek Türkçesinin etkisi devam etmiştir.

1950'li yıllardan itibaren yeniden Kırım edebî dilini ve kültürünü canlandırma çalışmaları başlamıştır. 1957'de Özbekistan Yazarlar Birliği içinde Kırım Tatar şubesi açılmış, yine aynı yıl *Baar Ezgileri* adıyla 30 kadar Kırım Tatar yazar ve şairinin eserlerinden örnekler veren bir antoloji yayımlanmıştır. 1968'de hizmete açılan Gafur Gulam Neşriyatı'na bağlı olarak kurulan Kırım Tatar yayınları

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

bölümünde yılda 13-14 kitap yayımlanmıştır. (Kurnaz – Çeltik – Bekir vd., 1999: 21-42)

1957-1979 yılları arasında Kırım Tatar Türkçesiyle 70'e yakın yazar ve şairin 137 ayrı eseri yayımlanmıştır. (Çeneli, 1983: 778-782) Bir başka tespite göre ise 1958-1967 yılları arası çok sönük geçmiş, 1967-1983 yılları arasındaki 17 yılda 172 eser, 661.400 adet basılmıştır. Bu da yılda ortalama 10 eserin 38.906 adet basılması demektir. Halbuki sürgünden önce sadece 1940 yılında 218 eser yayımlanmıştı. (Grannes, 1996: 187-193).

Çağdaş Kırım Tatar Türk edebiyatının önde gelen isimlerinden Eşref Şemizâde (1908-1978), 1965'te çıkan Kaval ve 1968'de çıkan Togan Kaya adlı şiir kitaplarında millî birlik ve millî benlik konularını işlemiştir. Bazı şiirleri bestelenen Şemizâde'nin edebî tenkitleri ve makaleleri de bulunmaktadır. (Karatay, 1991: 7-8)

Kırım'a dönüş sonrasında Kırım Tatar Türkçesini yeniden bir edebî dil haline getirme çabalarına bağlı olarak 1997'de Şakir Selim'in Şiirleri ve Tercümeleleri, 2000 yılında Zakir Kurtnezir'in Kırımtatar Edipleri adlı bibliyografik çalışması, 2005 yılında Abdulla Lâtifzade'in Hayal-Ömür, (hızl. Şevket Yunusov) adlı eseri yayımlanmıştır.

Ortak Türkçe ülküsü ve Kırım

Kırım Türklüğü, özellikle son iki yüz yılda büyük felaketlerle sarsılmasına rağmen yetiştirdiği aydınlarla sadece kendi kaderini değiştirmeye çalışmamış, bütün Türklüğün dil ve kültür varlığını bütünleştirme idealinin de merkezi olmuştur.

Gaspıralı İsmail ortak Türkçe ülküsünü hayata geçirerek, Bekir Sıtkı Çobanzade ise 1926 Baku Türkoloji Kongresiyle bütün Türk topluluklarının Lâtin alfabesine geçişini hazırlayarak Türk dili konusunda son iki yüz yılın iki büyük hamlesini gerçekleştirmişlerdir.

Gaspıralı İsmail'e göre ortak Türkçe, Kuzey (Kıpçak) ve Güney (Osmanlı) Türkçesinin kaynaşmasından doğacaktır. Rusça, Arapça ve Farsça kelimelerin kullanılışı asgariye indirilmeli (Togan, 1994: 4-7) ve yaşayan Türk şivelerinde kullanılan mahallî kelimeler, Türkçenin en iyi işlenmiş ağızı olan İstanbul ağızına uydurulmalıdır. (Saray, 1987: 61-76)

Bu anlayışla çıkan Tercüman gazetesi tam 31 yıl yayımlandı. Kazan, Kafkasya, Türkistan ve Sibiryâ'da yaşayan Türklerin ortak sesi hâline gelmekle kalmadı. Osmanlı Devleti'nde de yakından takip edildi. (Kurat, 1990: 413-414; Kırmır, 1996: 87-93)

Kırım'da doğan ve İstanbul'da lise tahsili yaptıktan sonra Macaristan'da Dil ve Tarih Fakültesi'ni bitiren Bekir Sıtkı

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Çobanzâde (1893-1939) de Kırım'ın yetiştirdiği bir başka önemli Türkçecidir. 1926'da Baku'de toplanarak Türk topluluklarının Lâtin alfabesine geçmesi konusunu gündeme getiren I.Türkoloji Kongresi'nin hazırlanmasında büyük çabalar harcamış ve bu kongrede "Türk Lehçeleri Arasındaki Karşılıklı İlgiler" adlı tebliğini sunmuştur. 1927 yılında ise "Sovyetler Birliği Yeni Alfabeler Merkez Komitesi"ne seçilmiştir. Bu komitenin öncülüğünde 1928-1932 yılları arasında Sovyet sistemine dahil olmuş bütün Türk ülke bölgelerinin tamamına yakınında ortak bir Lâtin alfabesine geçilmesi mümkün olmuştur. (Acar, 1999: 91-95; Acar, 2001: 45-49, 54-58) Ancak Stalin döneminde 1938 yılından itibaren Türk boylarının tamamı değişik Kiril esaslı alfabelere geçirilmiş ve Türk toplulukları arasındaki alfabe birliği yeniden bozulmuştur.

Kırım Tatar Türkleri de 1929 yılına kadar Arap alfabesi kullanmışlardır. Ancak Arap alfabesinin imlasında 1883, 1917, 1918 ve 1928 yıllarında bazı değişiklikler yapılmıştır. 1929-1938 yılları arasında Lâtin alfabesi kullanılmış, 1938'den sonra ise Kiril alfabesine geçilmiştir. (Akiner, 1995: 82-83)

1991 yılında yapılan Millî Kurultay'da Lâtin alfabesine geçiş kararı alınmış, ancak daha sonraki gelişmelerin etkisiyle geçiş tarihi 2004'e ertelenmiştir. Bugün ise Kırım'da Lâtin ve Kiril alfabeleri yan yana kullanılmaktadır.

Eğitim öğretim dili olarak Kırım Tatar Türkçesi

Altınordu ve Osmanlı dönemlerinde önde gelen kültür merkezlerinden biri olan Kırım'da klasik doğu anlayışına uygun bir eğitim öğretim uygulaması yapılmıştır. Bu dönemlerde ilk okullarda temel dinî bilgiler ve okuma eğitimi verilmekteydi. Medreselerde ise Arapça ağırlıklı bir eğitim öğretim anlayışı hakimdi. Bu eğitim anlayışına daha sonra Usûl-i Kadim adı verilmiştir. Kırım'ın Rus işgaline uğramasından sonra bu uygulamalar bir müddet daha devam etmiştir.

1871 yılında Akmesic'te açılan Rus-Tatar Öğretmen Okulu Rusya'nın Kırım'daki eğitim öğretim kurumlarına ilk sistemli müdahalesi olarak dikkati çekmektedir. Bu okul ve ardından açılan Rus okullarında Tatarca ders kitapları hazırlanması bahane edilerek o güne kadar edebî dil olarak kullanılan Osmanlı Türkçesi etkisinde gelişen Güney ağzının mı yoksa Kıpçak özelliklerinin baskın olduğu Kuzey ağzının mı edebî dile esas olacağı tartışmaları başlatılmıştır. (Kırımlı, 1996: 20, 35) Benzer tartışmalar Kazan'da açılan Rus okullarında ve Özbekistan'da açılan Taşkent öğretmen okulunda da yaşanmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Gaspıralı İsmail, 1883'te çıkarmaya başladığı Tercüman gazetesinde hem Usûl-i Kadim okullarına hem de Rus okullarına bir alternatif olmak üzere Usûl-i Cedit adını verdiği yeni bir eğitim öğretim anlayışını bütün Türk dünyasına yaymış ve İlk Usûl-i Cedit okulunu, 1884'te Bahçesaray'da Kaytaç Ağa mahallesinde açtırmıştır. Gaspıralı İsmail'in yazdığı *Hoca-i Sıbyan* adlı ders kitabıyla bu okulda 45 günde Kırım Türkçesiyle okuma yazma öğretilmiştir. (Polat, 2003: 81-91)

Özellikle okuma yazma becerisinin bu kadar kısa bir süre içinde kazandırılması sebebiyle bu okullar çığ gibi yayılmış ve Gaspıralı'nın öldüğü 1914 yılında sayıları 5 bine ulaşmıştır. Usûl-i Cedit okullarında ana dilde eğitim ve dinî bilgiler yanında matematik, tarih, coğrafya ve hayat bilgisi derslerine de yer verilmekteydi. (Kırımlı, 1996: 56)

Bu eğitim anlayışı ve müfredatıyla Usûl-i Cedit okulları, bu dönemde Rus işgalindeki Türk toplulukları arasında en büyük Türkçü ve Türkçeci aydın hareketlerinden birini ortaya çıkarmıştır. (Kırımlı, 1996: 118-127)

Sovyet sonrasında Usûl-i Cedit okulları birer ikişer tasfiye edilmiş ve ana dilde eğitim bir kez daha kesintiye uğramıştır. Umer (Ömer) İpçi *Kırım Mektepleri* (1926) ve *İftira Değil Hakikat* (1926) başlıklı makalelerinde bu dönemde okullarda okutulan dil ve edebiyat derslerini ele almıştır.

Bazı problemlere rağmen 1944'te Kırım Türkleri sürgüne uğratılınca kadar Kırım Tatar Türkçesi Kırım'ın ikinci resmî dili olarak hem eğitim hem de kültür alanında oldukça etkiliydi. Ancak sürgün ve felaketler Kırım'daki her şey gibi, Kırım Türkçesini de tahrip etmiş ve Kırımlılar uzun süre ana dilleriyle eğitim yapma imkanından mahrum kalmışlardır. Bu uygulama 1965 yılına kadar sürmüştür.

Kırım Tatar Türkçesinin okullarda öğretilmesi, 1967 yılında Kırım Türklerinin haksız yere sürgün edildiklerinin resmen kabul edilmesinden sonra, Özbekistan'da Taşkent'teki Nizami Devlet Pedagoji Enstitüsü'nde bir Tatar Dili ve Edebiyatı Bölümü açılmasıyla yeniden başlamıştır. (Kırımlı, 1989: 39)

1970'li yıllarda Özbek, Kazak ve Rus okullarında okuyan Kırım Tatar soylu öğrenciler ana dili dersleri almaya başlamışlardır. Buna bağlı olarak *Ana Dili* ders kitapları ve Kırım Tatarcası-Rusça sözlükler hazırlanmıştır. (Kurnaz – Çeltik – Bekir vd., 1999: 21-42) Resmî makamların ifadesine göre 1970'li yıllarda sürgündeki Kırım Türklerinin % 70-80'i ana diliyle okuyup yazabiliyordu.

Bugün artık önemli bir bölümü Kırım'a yerleşen Kırımlılar, ana dillerini daha iyi öğrenip geliştirilebilmek için 1991 yılında

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Simferepol (Akmescit) Üniversitesi'nde bir Kırım Tatar Dili ve Edebiyatı Bölümü açmaya karar vermişlerdir. Bu bölüme 1995 yılına kadar her yıl 50 öğrenci alınmaktaydı, 1996'dan sonra 30 öğrenci alınmaya başlanmıştır. Ayrıca 1994 yılında açılan Kırım Devlet Sanayi Pedagoji Enstitüsü'nde okuyan öğrencilerin yarısından fazlası Kırım Tatar Türklerindedir.

1997 yılı itibarıyla Kırım'da 1834 öğrencinin okuduğu ve 166 öğretmenin görev aldığı 6 millî okul açılmıştır. Ancak bu okullarda da ana dili dersleri dışında bütün dersler Rusça olarak anlatılmaktadır. Türkiye Türkçesi kurslarının da verildiği bu okulların 1.-3. sınıflarında 5, 4.-6. sınıflarında 6, 7. sınıflarında 5, 8. sınıflarında 4, 11. sınıflarında 5 saat ana dili dersi verilmektedir. 35 binden fazla Kırım Türkü de, okul bulamadığından Rus okullarında okumaktadır. Bu okullarda, 8 Türkün bulunduğu sınıflara Kırım Tatar Türkçesi dersleri konulmaktadır. Bu tür sınıfların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. (Yüksel, 1997: 1524-1525)

2005 yılında Rusça bilenlere Kırım Tatar Türkçesini öğretmek için S.M. Usein, V.A. Mireyev ve V.Y. Sahaciyev'in 40 derslik *Kırımtatar Tilini Öğreniñiz* adlı eseri yayımlanmıştır. Eserin Kırım Tatar Türkçesi bölümlerinde Lâtin harfleri kullanılmıştır.

Basın yayın dili olarak Kırım Tatar Türkçesi:

Kırım basın hayatının öncüsü Gaspıralı İsmail, ilk olarak *Tonguç* gazetesini çıkarmış, ardından Hasan Nuri ile birlikte 1883'te *Tercüman* gazetesini çıkarmaya başlamıştır. Gazetenin Rusça adı *Prevodçik*'tir ve ilk sayılarında Rusça bölümleri daha önemlidir. Sonraki sayılarda Türkçe bölümler genişlemiş ve daha önemli hâle gelmiştir. 1890 yılından sonra gazetede politika, eğitim öğretim ve edebiyatla ilgili konular ağırlık kazanmıştır. 1905 ihtilâlinin ardından gazete *Tercüman-ı Ahvâl-i Zaman* adını almış ve başlığa *Dilde, Fikirde, İşde Birlik* sloganı yerleştirilmiştir. Bu dönemden itibaren Rusça bölümler tamamen terk edilmiştir. (Saray, 1987: 61-76)

1906 yılında Reşit Mediyev, *Tercüman* gazetesini pasif bularak daha ilerici ve devrimci bir yayın organı olarak *Vatan Hadimi* gazetesini çıkarmıştır. Ancak bu gazetenin ömrü kısa sürmüş, 1907'de kesintiye uğramış, 1908'de ise tamamen kapanmıştır.

Aynı dönemde Gaspıralı İsmail'in kızı Şefika Gaspıralı'nın çıkardığı *Âlem-i Nisvan* adlı kadın gazetesi, çocuklar için çıkan *Âlem-i Sıbyan* ve *Balalar Dünyası* gazeteleri, *Ha! Ha!*, *Millet* ve *Uçkun* adlı sosyal konulara ağırlık veren gazeteler Kırım Tatar Türkçesinin basın dili olarak gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. (Yüksel, 1992: 684-704)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

1944 sürgünüyle birlikte kültür hayatının diğer alanları gibi basın alanında da her şey alt üst olmuş ve 1957 yılına kadar Kırım Tatar Türkçesiyle bir gazete yayımlanmamıştır. 1957'den sonra Taşkent'te Kırım Tatar Türkçesiyle çıkan *Lenin Bayrağı* gazetesinin ve iki aylık *Yıldız* dergisinin yayınına izin verilmiştir. Kırımlılar, anayurtlarına göçmeye başlayınca Lenin Bayrağı'nın adını *Yeni Dünya*'ya çevirerek Bahçesaray'da yeniden yayımlamaya başlamışlardır. Ayrıca 1991 yılından itibaren Bahçesaray'da *Salgır* adlı bir sanat edebiyat dergisi, Kırımlıların sosyal meselelerini ele alan *Kırım Tatar Gazetesi*, Kırım Tatar Millî Meclisi'nin yayın organı olan *Avdet* gazetesi, *Adalet* ve *Hareket* adıyla çıkan iki bağımsız gazete Kırım Tatar Türkçesiyle yayımlanmaktadır. *Kırım Sedası* Rusça, *Kırım gazetesi* ise Kırım Tatar Türkçesi ve Rusça olarak çıkmaktadır. (Kalafat, 1999: 42-44)

1957'de başlayan Kırım Tatar Türkçesiyle radyo yayınları bugün de devam etmektedir. Ayrıca 3 mahallî Kırım televizyonunda haftada 3-4 saat süreyle Kırım Tatar Türkçesiyle yayın yapılmaktadır. Kırım'ın güneyinde Türkiye televizyonları da izlenebilmektedir.

DİASPORADA KIRIM TATAR TÜRKLERİ VE TÜRKÇESİ

Kırım Tatar Türkleri, göçler ve sürgünler yoluyla önce Polonya ve Litvanya'da, ardından da Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'de önemli bir nüfus yoğunluğuna sahip olmuşlardır. Kırımlı olduğunu hiç aklından çıkarmayan bu Türk toplulukları, diğer kimlik özellikleri yanında ana dillerini de sürdürmek için günümüze kadar süren yoğun bir faaliyet ve çaba içinde olmuşlardır.

Polonya ve Litvanya Kırım Tatar Türkleri ve Türkçesi:

Polonya ve Litvanya Tatar Türkleri, XIV. Yüzyılda, bu iki ülkenin tek bir yönetime bağlı olduğu dönemde Litvanya prensine yardım için gelen Kıpçakların torunlarıdır. (Yakupoğlu, 1989: 215-216) Kıpçakların geldikleri bölgeler İdil, Kuzey Kafkasya, Azak Denizi'nin kuzeyindeki bozkırlar ve Kırım'ı içine alıyordu. (Bauer, 1985: 193)

Kıpçaklar, kuzeydoğudan gelecek tehlikelere ve istilâlara karşı bir set olmak üzere sınır boylarına yerleştirilmişlerdir. Altınordu Devleti'nde zaman zaman ortaya çıkan iç karışıklıklardan zarar gören bazı küçük grupların ve XV.-XVI. yüzyıllarda Kırım Hanlığı ile Litvanya Prenslığı arasında yapılan savaşlarda esir düşenlerin de katılımıyla Litvanya'da yaşayan Türklerin sayısı epeyce artmıştır.

Litvanya Prenslığı, Kıpçaklara arazi vererek yerleşmelerini sağlamış ve onlardan askerî hizmetlerde faydalanmıştır. Ancak daha sonra Fazıl Ahmet Paşa'nın vezirliği sırasında gerçekleştirilen

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Lehistan Seferinde Osmanlı kuvvetlerine yardımcı olmuşlardır. Ayrıca Kırım Hanlığı'nın Lehistan içindeki her türlü faaliyetine de kılavuzluk etmişlerdir.

XVI. yüzyıldan itibaren Polonya'daki hayatlarına çeşitli kısıtlamalar getirilen Türkler, XVII. yüzyılda Osmanlı-Lehistan savaşları da başlayınca bu ülkeyi terk ederek Osmanlı topraklarına yerleşmeye başlamışlardır. (Orhonlu, 1971: 61)

Yazarı belli olmayan *Risale-i Tatar-ı Leh* adlı eserde belirtildiğine göre XVI. yüzyılın ortalarında Lehistan Tatarlarının sayısı 200 bine ulaşmıştır. II. Dünya Savaşından sonra Polonya sınırlarının değişmesi üzerine Tatar Türklerinden bir kısmı Gorzow, Wielkopolski, Gdansk, Wroclaw, Olsztyn, Elblag, Szcein ve Varşova'ya yerleştirilmişlerdir. Litvanya, Sovyetler Birliği'nce ilhak edilince Litvanya Tatarları da Kırım Tatar Türkleri gibi Sovyet vatandaşı olmuşlardır.

Polonya'da yaşayan Tatar Türkleri, İslâm inancını günümüze kadar sürdürmelerine rağmen, asırlardır yerlilerle iç içe yaşamaları ve evlenmeleri sebebiyle, ana dilleri Kıpçak Türkçesini unutmışlardır. Kitap veya hamail adını verdikleri dua kitapları sayesinde Arap harfleriyle yazı geleneğini koruduklarından Arap harfli yazma eserler günümüze kadar gelebilmiştir. (Zajaczkowski, 1971: 36) Bu yazma eserlerin dili, Polonya'nın Osmanlı Devleti ile kurduğu yakın ilişkiler sebebiyle, XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Türkçesinin etkisi altında kalmıştır. Konuşma dili ise daha XVI.- XVII. yüzyıllardan itibaren unutulmaya başlanmış, Tatar Türkçesinin yerini Slav dilleri almıştır. Bu günkü Tatar Türklerinin konuşma dilinde bayram, namaz, oruç gibi dinî terimler ve bir, iki, üç gibi bazı sayı adları kalmıştır. (Dubinski, 1988: 265-271)

Polonya'da yaşayan Tatar Türklerinin nüfusu hakkında 2.000'den (Bauer, 1985: 195) 7.000'e kadar tahminler vardır. Resmî kaynaklarda ise sayılarının 4-5 bin olduğu ifade edilmektedir.

Litvanya'da ise 2001 sayımına göre 3.235 Tatar Türkü yaşamaktadır.

Kültür ve yayın faaliyetlerini sürdüren Polonya Tatar Türkleri 1929 yılında Vilna'da *Arma Belgesi* adıyla bir kitap yayımlamış ve 1930 yılında üç aylık *İslâm Yorumu* (Przeład İslamski) adlı dergiyi çıkarmışlardır. Ardından 1934'te yine Vilna'da aylık *Tatar Hayatı* (İycie Tatarskie) adlı dergiyi ve yıllık *Tatar Yılı* (Rocznik Tatarskie) dergisini yayımlamışlardır. (Tahir, 1984: 109-114)

Romanya Kırım Tatar Türkleri ve Türkçesi

Romanya'da Oğuz, yani Osmanlı, Gagavuz ve Kırım Tatar Türkleri yan yana yaşamaktadır. Tatar Türklerinin Romanya'ya ilk

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

girişleri XIII. yüzyılın başlarından XIV. yüzyılın ortalarına, yani Altınordu dönemine kadar uzanmaktadır. 1783'te Kırım'ın Rus işgaline uğramasının ardından Kırım Türklerinden bir grup Dobruca'ya göçmüştür. 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinden sonra göç, Romanya'dan Türkiye'ye doğru yön değiştirmiştir. 1910 yılına kadar süren bu göç dalgasını, 1935-1937 yılları arasında ikinci bir göç hareketi ve 1944'te Romanya'nın komünist idareye girmesinden sonra küçük de olsa üçüncü bir göç hareketi izlemiştir. (Horata, 1997: 1860-1862)

Romanya'da yaşayan Tatar Türkleri, Tat, Nogay ve Çongar olmak üzere üç grupta toplanmaktadır. Kırım'ın güneyinden Bahçesaray bölgesinden gelen Türklere Tat, Altınordu döneminde Dobruca'ya ilk yerleşen Türklere Nogay, Kırım'ın kuzeyinden gelen Türklere ise Çongar adı verilmektedir.

Romanya Türkleri, 1994 yılından beri *Türk-Tatar Dernekleri Federasyonu* adlı bir derneğin çatısı altında birleşmişlerdir. (Horata, 1997: 1859)

2002 yılındaki nüfus sayımının resmî sonuçlarına göre Romanya'da 32,596 Oğuz, 24,137 Tatar Türkü yaşamaktadır. (www.vatankirim.net)

Geçmişte uzun dönemler Osmanlı Türkçesinin resmî dil olarak kullanıldığı Romanya'da bugün Türkler arasında yazı ve konuşma dili olarak Oğuz ve Kırım Tatar Türkçesi kullanılmaktadır. Romanya'daki Kırım Tatar Türkçesi, Kırım'dan gelen Türklerin bağlı olduğu boya göre, Köstence'nin güneyinde kullanılan Dobruca Tatarcası ve Köstence'nin kuzeyinde kullanılan Dobruca Nogaycası olarak ikiye ayrılmaktadır. (Doerfer, 1959: 369-370)

Romanya Türkleri kökleri itibariyle Oğuz ve Tatar Türklerine dayandıkları için sözlü edebiyat zenginlikleri de hem Osmanlı Türk kültüründen hem de Altın Ordu ve Kırım merkezli Türk destanlarından izler taşır. Bu sözlü edebiyat eserlerinin konusu genellikle aşk ve yiğitliktir. (Gülensoy, 1994: 58-69)

Romanya'da yaşayan Tatar ve Nogay Türklerinin sözlü edebiyat ürünleri, Ahmet-Naci Cafer Ali'nin *Boztorgay* (Kriterion Kitap Üyi, I.baskı Bükreş 1980) adlı eserinde toplanmıştır. Bu eserler dışında, Romanya Türk topluluklarının ağız özelliklerini ve sözlü kültürlerini yansıtan *Proverbe Turceşti* (Bükreş 1972) "Türkçe atasözleri", Nevzat M. Yusuf ve Nermin Yusuf'un hazırladığı *Nasretin Hoca'ga Dair Masallar* (Bükreş 1983), Mehmet Ali Ekrem ve Mehmet Ali Hilmiye'nin hazırladığı *Tepegöz* (Bükreş 1985), Enver Mahmut ve Nedret Mahmut'un hazırladığı *Bozcigit* (Bükreş 1990) ve *Ayu Kulak Batur* (Bükreş 1991) adlı çalışmalar ile Mehmet Naci Önal'ın hazırladığı *Din Folclorul Turcilor Dobrogeni* (Bükreş 1997)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

“Dobruca Türklerinin folklorundan” adlı eser Kriterion yayınları arasında yayımlanmıştır. (Kerim, 1999: 324-325)

Bu gün Romanya’da, öncülüğünü Mehmet Niyazi (1878-1931)’nin yaptığı ve İsmail Ziyaeddin, Cevat Raşit, Nevzat Yusuf, Memedemin Yaşar, Emel Emin, Enver Mahmut gibi şair ve yazarların verdiği eserlerle geliştirdiği bir Romanya Türkleri edebiyatı teşekkül etmiştir. Kırım Tatar ve Türkiye Türkçesinin yan yana kullanıldığı bu eserlerde ana dili ve vatan sevgisi, aile, aşk, tabiat konuları işlenmektedir. (Mahmut, E.- Mahmut, N., 1996: 659-677)

Son yıllarda, Romanya Müslüman Tatar Türkleri Demokrat Birliği’nin maddi desteğiyle Köstence’de Kırım Tatar Türkçesiyle bazı kitaplar yayımlanmıştır:

Mehmet Niyazi, *Sagis* (hzl. Saim Osman Karahan) 2.baskı, Köstence 2003.

Mehmet Vani Yurtsever, *Dobruca’nın Davusu 1*, (hzl. Saim Osman Karahan ve Nihat Sait Osman), Köstence 2003.

Numan Çelebi Cihan, *Ant Etkemen*, (hzl. Saim Osman Karahan - Nihat Osman), Köstence 2003.

Romanya’da yaşayan Kırım Tatar Türkleri de Oğuz Türkleri gibi eserlerini Türkiye’de kullanılan Lâtin alfabesiyle yayımlamaktadır.

Romanya Türk topluluklarının kültür hayatına büyük katkılarda bulunan Romanya Türk basını, 1 Eylül 1888’den 10 Nisan 1894’e kadar yayımlanan Dobruca gazetesiyle başlamıştır.

Bu gazeteyi Sadakat, Hareket, Şark, Dobruca Sadası, Teşvik, Işık, Mektep ve Aile, Romanya, Tuna, Hak Sözü, Haber, Güneş Sahili, Bizim Sözü, Türk Birliği, Yıldırım, Halk, Çardak, Bora gibi gazete ve dergiler ile 1930-1940 arası Romanya’da, 1961 yılından beri Türkiye’de çıkan Emel dergisi takip etmiştir. (Ülküsal, 1976: 1084-1085)

Bugün de Romanya Türk-Tatar Topluluğu’nun yayın organı olan Karadeniz ve Romanya Türk Demokrat Birliği’nin yayın organı olan Hakses gazeteleri çıkmaktadır. Ayrıca kültür, sanat ve bilim ağırlıklı Renkler dergisi yayımlanmaktadır. 1888’den günümüze Romanya’da 30’dan fazla Kırım Tatar ve Türkiye Türkçesiyle gazete ve dergi çıkmıştır.

Osmanlı döneminde de Krallık döneminde de Romanya Türkleri, Köstence, Mecidiye, Babadağ, Kulça gibi merkezlerde açılan medreselerde, hatta daha küçük yerlerde açılan rüşdiyelerde ve mekteb-i sıbyanlarda Türkçe olarak eğitim öğretim görmüşlerdir. Ancak daha sonra Romanya yönetiminin getirdiği kısıtlamalar ve göçler sebebiyle I.Dünya Savaşı yıllarında bu okulların biri hariç hepsi

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

kapanmıştır. Açık kalan tek okul, 1837'de II.Mahmud'un Babadağ'da yaptırdığı ve 1901'de Mecidiye'ye nakledilen Seminaru'ul-Müslüman'dır. (Mahmut N., 1999: 335-347) Hamdullah Suphi, 1935 yılında Romanya'ya elçi olarak atanınca Mecidiye'deki Müslüman Semineri'ni önemli bir eğitim merkezi hâline getirmek için çok çaba harcamış ve bu okul verdiği mezunlarla uzun yıllar Türk azınlığın din adamı ve öğretmen ihtiyacını karşılamıştır.

1944'te yönetimin değişmesinden sonra, Sosyalist yönetim diğer azınlıklar gibi Türklere de haftada iki saatlik ana dili dersi okutulmasına izin vermiş ve Türk okullarını kapatmıştır. Bu dönemde Tatar ve Oğuz Türklerinin ders kitapları birbirinden ayrılmış, Tatar Türklerine Kazan'da Kiril alfabesiyle basılmış kitaplar okutulmak istenmiştir.

II.Dünya Savaşı'ndan sonra 1947'de yeni Romanya Anayasası kabul edilmiş ve bu anayasanın 71. maddesi uyarınca 5 Ağustos 1948'de bir eğitim reformu başlatılarak Romanya'daki tüm azınlıklara, dolayısıyla Oğuz ve Tatar Türklerine de ana dilinde eğitim hakkı verilmiştir. Bu kararın ardından Dobruca'da Kırım Tatar Türkçesinde 50 ilkokul, Oğuz Türkçesinde 19 ilkokul ve bu iki Türk lehçesiyle Mecidiye ve Köstence'de birer ortaokul açılmış, 1949 yılında Mecidiye'de açılan, ardından da Köstence'ye taşınan Kırım Tatar Türkçesiyle eğitim veren Pedagoji lisesi açılmıştır.

1957 yılında ise Bükreş Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı bir Türk ve Tatar Dili ve Edebiyatı Bölümü açılarak Türk diliyle akademik eğitime başlanmıştır. Bugün de Bükreş ve Köstence üniversitelerine bağlı Türk dili, Edebiyat ve Tarih bölümlerinde, Türkoloji öğretimi ve çalışmaları yapılmaktadır. (Horata, 1996: 388-398)

Ancak 1960'ta hem Türkiye Türkçesiyle hem de Tatar Türkçesiyle eğitim yasaklanmış ve bütün Türk ilkokulları kapatılmıştır. Ardından 1965'te Müslüman Semineri'nin, 1974'te ise Türk ve Tatar Dili ve Edebiyatı bölümünün kapatılmasıyla Romanya'da Türkçe eğitim-öğretim tamamen yasaklanmıştır. (Enver M., 1999: 349-356)

Çavuşesku'nun devrilmesiyle başlayan yeni dönemde, diğer alanlarda olduğu gibi kültür hayatında da yeni gelişmeler baş göstermiştir. Romanya Eğitim ve Bilim Bakanlığı'na bağlı bir birim oluşturularak Türkçe eğitimin yeniden başlatılmasına çalışılmıştır. Ancak bugüne kadar sadece 1991'de Köstence Ovidius Üniversitesi'ne bağlı bir Türkoloji bölümü ile Türkiye ve Romanya'nın anlaşmasıyla 1994 yılında Mecidiye'de Mustafa Kemal Atatürk İlahiyat ve Pedagoji Lisesi açılabilmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

Yeni dönemde, Türk azınlığa mensup öğrenciler, Türkçe derslerini ilk ve orta öğretim seviyesinde Romen okullarında oluşturulan özel sınıflarda alabilmektedir. (Horata, 1997: 1863-1865)

Romanya'da ilk Türkçe radyo yayını 15 Temmuz 1957'de başlamış, ardından Romanya Radyosu'na bağlı günlük Türkçe yayınlar bölümü açılarak Türkiye Türkçesiyle yapılan radyo yayınları belli bir program dahilinde çeşitlenerek ve zenginleşerek devam etmiştir. (Kerim, 1999: 331-333) Ayrıca Köstence Radyosu, haftada birer saat hem Türkiye hem Kırım Tatar Türkçesiyle yayın yapmakta ve resmî Romanya televizyon kanalı belirli günlerde Türk azınlığa yönelik özel programlar sunmaktadır.

Bulgaristan Kırım Tatar Türkleri ve Türkçesi:

Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlar'a geçen ve bu coğrafyayı bir uçtan bir uca etkileyen Kuman-Kıpçak Türklerini değerlendirme dışı tutsak bile, XIV. yüzyılda Anadolu'dan Bulgaristan'a yerleştirilen Türk toplulukları arasında Tatarların da bulunduğu dair kayıtlar vardır. Ancak asıl büyük Kırım Tatar göçü 1860 yılında gerçekleşmiş ve bu göçte 110 bin Kırım Tatarı Bulgaristan'a yerleştirilmiştir. (Acaroğlu, 1999: 76-85)

Fakat bu nüfusun bir bölümü daha sonra Anadolu'ya göçmüş, geri kalanların yerleşme alanlarından biri olan Güney Dobruca, 1911-1912 Balkan Savaşı sonrasında Romanya'ya verilmiştir. Osmanlı nüfus sayımlarında Müslümanların tek bir sütunda gösterilmiş olması ve yabancı araştırmacıların diğer Müslümanları ayrı göstermelerine rağmen Türk ve Tatar nüfusunu ayırmamış bulunması da nüfus gelişmelerini izlemeyi engellemektedir.

Ayrıca 1887-1934 yılları arasında Bulgaristan'da yapılan nüfus sayımlarında Pomaklar, Kırım Tatarları ve Oğuz Türkleri birleştirilerek verilmiştir. Bu sebeplerle son iki yüz yılın nüfus hareketlerini sağlıklı değerlendirmek mümkün olmadığı gibi, Bulgaristan'daki Kırım Tatar Türklerinin nüfusu hakkında net bir bilgi vermek de çok zordur.

Ana dilinin ve etnik yapının ayrıntılı gösterildiği 1992 nüfus sayımında Bulgaristan'da 7.833 kişi anadilini Tatarca olarak bildirmiş, ancak milliyetini Tatar olarak bildirenlerin sayısı: 4.515'te kalmıştır. (www.vatankirim.net) 2001 yılında yapılan nüfus sayımında ise Tatar nüfusu için ayrı bir bölüm ayrılmamıştır.

Kırım Tatarları, Bulgaristan'da Pazarcık iline bağlı Veyisköy, Doğanyuvası, Evlekler ve Balçık köylerinde, Kasımköy ilçesine bağlı Kasaplı, Musabey, Çıftıkuyusu, Aydınbey, Karabak, Hasarlık, Elbe, Sarıca, Karaağaç, Sülmanlık köylerinde, Hacıoğlu ilçesine bağlı Çatallar, Nasradın Kırcaköy, Mirzık, Karamurat, Sarımahmut, Matlım,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

Kalfa, Ezibey, Çamurlu, Yürgüşler, Tsavedrets köylerinde, Kavarna ilçesine bağlı Tatar Süyüçük köyünde, Armutlu ilçesine bağlı Abrit Aptan, Kadıköy, Ardalı, Omurköy, Terskondu, Köseler köylerinde, Kurtpınar ilçesine bağlı Obştina Tervel, Arabacı, Yurtluk köylerinde, Plvne iline bağlı Nikopol ilçesi ve Debovol köyünde, Razgrad ili Kemaller ilçesi, İşperih köyü, Rusçuk ili Büyük Oran, Vetova, Beyalanı köylerinde, Silistre ili Anızçık, Kaynarca, Beypınar, Karaevli köylerinde, Şumnu ili Bulanık, Demirciköy, Tekerköy, Yeniceköy, Söğütlü ve Erikli köylerinde, Varna ili Türk Arnavutlar köyünde ve Eski Cuma ili Opaka köyünde yaşamaktadırlar. ([http://tr.wikipedia.org/Bulgaristan'daki Kırım Tatarları](http://tr.wikipedia.org/Bulgaristan'daki_Kırım_Tatarları))

Bulgaristan'daki Tatarpazarcığı ve Tataratmaca yer adları, hem Bulgarlar hem Türkler arasında kullanılan Tatar kişi adları, Tatarçev, Tatarçeva, Tatarinov, Tatarkov, Tatarkova, Tatarov, Tatarova, Tatarski gibi soyadları bugün de kullanılmaktadır. (Acaroğlu, 1999: 472)

Osmanlı döneminde Türkçenin en köklü yayılma ve kullanılma alanlarından biri olan Bulgaristan'da Türkçe eğitim öğretim de çok köklü bir geçmişe sahiptir. Osmanlı Türkçesiyle eğitim veren okulların yanında 1894-1895 öğretim yılında Varna, Vraça, Rusçuk, Silistre ve Şumnu'da 16 ilkokulda Tatar Türkçesiyle eğitim vermeye başlanmış ve 18 öğretmenin görev yaptığı bu okullara 779 öğrenci devam etmiştir. 1906-1907 öğretim yılında ise Varna, Plevne, Rusçuk ve Şumnu illerinde 53 Tatar okulunda 2638 öğrenci öğrenim görmüş ve 61 öğretmen görev yapmıştır. (Memişoğlu, 2002: 81, 89)

Kırım Tatarları, Bulgaristan'da pek çok bakımdan derin izler bırakmış olmalarına rağmen 1980'li yıllardaki asimilasyon politikalarının etkisiyle bir suskunluk dönemine girmiş görünmektedirler.

Bulgaristan'daki Kırım Tatarları hakkında bir kitap çıkaran Stoyan Antonov, Kırım Tatarlarının 1993 yılında Silistre şehrinde Ziya İsmail reisliğinde "Asabay" adlı kültür ve eğitim amaçlı bir Tatar cemiyeti kurduklarını, 1996 yılında cemiyetin Dobriç şehrine taşındığını bildirmektedir. Ayrıca bu cemiyetin faaliyet alanının sınırlı olmasına rağmen Tatarların Bulgaristan'daki varlığının bir sembolü olarak Tatarlar arasında bir canlanmaya sebep olduğu ifade edilmektedir. (Canay, 2004: 48)

Türkiye Kırım Tatar Türkleri

Anadolu'nun Selçuklu Türkleri tarafından iskan edildiği XI.-XII. yüzyıllarda ve Moğol istilasının Kırım'ı ve Anadolu'yu sardığı XIII. yüzyılda Karadeniz'in kuzey ve güney limanları arasındaki ticarî irtibatlar devam etmekteydi. (Yakubovskiy, 1976: 7) Bu ticarî

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

ilişkilerle Anadolu ve Kırım'da yaşayan Türkler arasında ilk önemli bağlantılar kurulmuştur.

Altınordu hanı Batu ve Berke dönemlerinde de hem Kırım üzerinden hem Kazan üzerinden güney ve kuzey Türkleri arasında yakın ilişkiler kurulmuştur. Berke 1250'de tahta çıkmasının ardından Müslümanlığı kabul ederek Bereke adını almıştır. Bereke, Altınordu Devleti'nde İslâmiyeti resmî din hâline getirmiş ve Selçuklu hanedanından bir hanımla evlenerek Anadolu'daki Selçuklu Devleti ile Altınordu Devleti'nin bağlarını kuvvetlendirmiştir. Bereke bu evlilikten doğan oğlu İzzeddin'e, Solhat ve Sudak şehirleri ile yöresinin idâresini vermiştir. İzzeddin, annesinin teşvikiyle Anadolu'dan binlerce Müslüman Türk getirerek bunları Kırım'a yerleştirmiştir. (Maksudoğlu, 1996: 22-29)

Kırım Hanlığı'nın, Osmanlı Devleti'nin hakimiyet alanına girdiği XV. yüzyıldan sonra bu ilişkilere siyasî ve askerî işbirliği de dahil olmuştur. Epeycesi şair olan ve Osmanlı Türkçesiyle eserler veren Kırım hanları, Osmanlı ordusuyla pek çok sefere katılmış ve fetihlerin gerçekleşmesinde önemli katkılarda bulunmuştur.

1771'de Çarlık Rusya'sının Kırım'a girmesinin ardından Osmanlı-Kırım ilişkileri kopmuş, 1783'te Rusya'nın Kırım'ı ilhakını izleyen yıllarda Kırım'dan Balkanlar'a ve Anadolu'ya göç başlamıştır.

Kırım'dan Anadolu'ya yönelik kitle göçü mahiyetindeki ilk göç dalgası ise 1792-1793 yıllarında gerçekleşmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı yıllarında Kırım Tatarlarının büyük çoğunluğu Dobruca, Bulgaristan ve Anadolu'da İstanbul, İzmir, İzmit, Bandırma, İnegöl ve Eskişehir'e, özellikle Eskişehir ve Ankara arasındaki bölgeye yerleştirilmiştir. Bu iki göç hareketini 1802-1803, 1812-1813 ve 1830'lu yıllarda yaşanan göç dalgaları takip etmiştir. (Kırımlı, 2005: 2-3) Bir tahmine göre, 1783-1922 yılları arasında Osmanlı topraklarına göç eden Kırım Tatarlarının sayısı en az 1.800.000'dir. Ayrıca 1860 yılında göçenler arasında 45-50 bin kadar Nogay da bulunmaktadır. (Karpas, 1985: 66)

Nogayların çoğu Orta Anadolu'ya yerleştirilmişlerdir. Özellikle Ankara'nın Polatlı ve Şereflikoçhisar ilçeleriyle Konya'nın Kulu ilçesinin bazı köylerinde, İstanbul, Osmaniye, Adana, Çorum, Eskişehir, Bursa, Kütahya, Gaziantep illerinde ve Isparta'nın Senirkent ilçesinde yaşamaktadırlar.

Kırım'da boşalan Türk köylerine Rus, Ukraynalı, Alman, Yahudi, Rum gibi değişik milletlerden insanlar yerleştirilmiş, böylece Kırım'daki Türk nüfusu genel nüfusun yarısına düşürülmüştür. Bu göçler, bir yandan Kırım'ın, Kafkaslar'ın ve Balkanlar'ın nüfus yapısını böylesine bozarken; öbür yandan Anadolu'nun Türkleşmesini olumlu yönde etkilemiş ve Türkiye'deki Millî Mücadele'ye büyük

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

katkıları sağlamıştır. (İnalçık, 1997: 744)

Aslında bugünkü Türkiye nüfusunun 1 ila 3 milyonunu meydana getirdiği tahmin edilen Kırım kaynaklı Türk nüfusu dil, kültür ve inanç bakımından tamamıyla Anadolu Türkleriyle benzeşmiştir. Sadece köylerde 200 bin kadar Kırım Tatarı Anadolu Türkçesinden farklı bir Tatar ağzı konuşmaya devam etmektedir. (Karpat, 1985: 66)

Dobruca'da bir süre yaşadktan sonra Polatlı'da iskan edilen Kerç ve Çongar Kırım Tatar Türklerinin ağız özellikleri üzerinde çalışan Zuhâl Yüksel de üzerinde çalıştığı ağız alanının önce Dobruca'daki Nogay ağız özelliklerinden etkilendiğini belirtmekte, bugün ise artık giderek Kırım Türkçesinin yerini Türkiye Türkçesine terk ettiğini ifade etmektedir. (Yüksel, 1989:13, 82)

Emel dergisinde 1990'lı yıllarda Kırım Tatar göçmeni köyler hakkında bilgi veren yazılar yayımlanmıştır. Bu gelenek daha sonraki yıllarda diğer Kırım dergilerinde devam etmiştir. Bu yazılardan anlaşıldığı kadarıyla Kırım Tatar köylerinin büyük bir bölümü köyden şehre göç sebebiyle boşalmaya başlamıştır. Bazı köylerde belli bir yaşın üstündekiler arasında Kırım Tatar ağızları, özellikle de Çöl ağzı canlıdır. Ancak büyük bir bölümünde yemek ve eğlence âdetleri kısmen devam etse de özellikle gençler arasında Kırım Tatar ağızları unutulmuş, yerini Türkiye Türkçesi almış görünmektedir.

Tek tek köyler üzerinde yapılan değerlendirmelerden ortaya şöyle bir sonuç çıkmaktadır:

XX. yüzyılın başlarında Ayrancı bucağına yerleşen Kırım Tatarları hem geleneklerini devam ettirmekte hem de yaşlılar günlük hayatta kendi aralarında Kırım Tatar Türkçesi kullanmaktadır. (Teberdar, 1994: 27)

Yaşlıların ifadesine göre, Kaman ilçesine bağlı Darıözü'ne iskan edilen Kırım Tatarları ve Kırım dışından gelen Nogaylar 1930'lu-40'lı yıllara kadar ağız özelliklerini sürdürmüşlerdir. Ancak bu tarihten itibaren Kırım Tatar Çöl ağzı ve Nogay ağzı kullanımı giderek azalmıştır. Bugün ise bazı yemek ve düğün âdetleri devam ettirmekle birlikte özellikle gençler arasında Kırım Tatar Türkçesi çok az konuşabilmektedir. (Ersoy-Aydın, 1998: 31)

Yine Kaman ilçesine bağlı Gökçeşme köyü, 93 Harbi sonrasında Dobruca'dan Anadolu'ya göçen Kırım Tatar Türklerinin kurduğu bir köydür. Daha sonra köye Bulgaristan Türkleri de iskan edilmiş ve Gümüşhane'den gelen 4-5 hane Türkmen de köye yerleşmiştir. Kırım Tatar Türklerinin nüfus ağırlığını teşkil ettiği Gökçeşme'de bugün artık birkaç yaşlı Kırım Tatar Türkçesiyle konuşabilmekte, orta yaştakiler ise günlük hayatta birkaç Kırım Tatar

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

ağzı kelimeyi kullanabilmektedir. Kırım âdetleri ise unutulmuş görünmektedir. (Kırımlı, 1997: 31)

1860'ta göçen Kırım Tatar Türklerinin kurduğu İzzettin köyü, Çatalca'ya bağlıdır. Bu köyde âdetler büyük ölçüde unutulmakla birlikte Kırım Tatar Türkçesi günlük hayatta konuşulmaktadır. (Otcu, 1997: 31)

Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı Paşakadın köyü, 1902'de Kırım'dan göçen Kırım Tatarları tarafından kurulmuştur. 2000 yılı nüfus sayımına göre 3000 kişinin bulunduğu köyde 2-3 hane Boşnak ve bir o kadar da Karaçay Türkü yaşamaktadır. Kırım Tatar âdetlerinin büyük ölçüde unutulduğu Paşakadın'da Çöl ağzı giderek zayıflasa da kullanılmaya devam etmektedir. (Karaş, 1997: 31)

Yine Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı Yâverören köyü, 1895-1897 yıllarında Kırım'ın [Bahçesaray](#), [Gözleve](#) ve [Kerc](#) civarındaki köylerinden göç eden Kırım Tatarları tarafından kurulmuştur. Köyde sosyal hayat eski canlılığını kısmen kaybetmiş olsa da eski âdet ve gelenekler devam ettirilmeye çalışılmaktadır. (Aygördüler, 1997: 30-31)

1897 yılında Kırım'dan göç eden Kırım Tatarları tarafından kurulan Eskişehir'in Alpu ilçesine bağlı Yeşildon köyünde belli bir yaşın üstündekiler, günlük hayatta Kırım Tatar Türkçesinin Çöl ağzıyla konuşabilmekte, ancak gençler arasında bu ağız konuşulamamakta, sadece anlaşılmaktadır. (Karaş, 1996: 40)

Kırım'ın Takıl köyünden gelenlerce 1899-1900 yıllarında kurulan Güroluk köyü, Eskişehir'in Alpu ilçesine bağlıdır ve 1990 yılına kadar adı Kızılsuvat'tır. Yakın zamanlara kadar toy âdetleri başta olmak üzere, Çınlaşma âdeti ve Hıdırellez törenlerinin canlı olduğu bu köyde Kırım Tatar Türkçesi büyük ölçüde unutulmuştur. (Karaş, 1996: 37)

1900'lü yılların başlarında Kırım'ın [Akmescit](#) ve [Bahçesaray](#) şehirlerinden doğrudan Anadolu'ya gelen Kırım Tatar Türkleriyle, önce Kırım'dan Dobruca'ya oradan da Anadolu'ya göç eden Kırım Tatar Türkleri tarafından ortaklaşa kurulan Esence köyü de, Eskişehir'in Alpu ilçesine bağlıdır. İlk adı Yellice'dir ve bölgede hâlen bu adla anılmaktadır. Esence'de Kırım Tatar kültürüne ait devam ettirilen başlıca özellik yemeklerdir. Diğer âdetler ve ağız özellikleri büyük ölçüde unutulmuştur. (Karaş, 1997: 37)

1900 yılında Bulgaristan göçmeni Hoca Ali (Yazgı) tarafından kurulan, ancak Gözleve ve Akmescit'ten gelen 40 ailenin yerleşmesiyle büyüyen Taşlıhüyük / Taşlık köyü, daha sonra Mesudiye adını almıştır. Eskişehir'in Mahmudiye ilçesine bağlı olan köyün nüfusu 2000 yılı sayımına göre 426 kişidir. Köyde yaşayan Kırım Tatar nüfusu başta Eskişehir il merkezi olmak üzere Ankara,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

İstanbul, Bursa, Kütahya gibi şehirlere dağılmış durumdadır. Buna rağmen Kırım Tatar Türkçesi canlılığını sürdürmektedir. Hatta bu köyde yaşayan Kırım Tatar göçmeni olmayanlar bile Kırım Tatar Türkçesini konuşabilmektedir. (Gence, 2007: 18-20)

Yozgat'ın Sorgun ilçesine bağlı Tuzlacık köyü, Kırım'dan Dobruca'ya oradan da Kırım'a göçen Kırım Tatar Türkleri tarafından kurulmuştur. Büyük bir bölümü Ankara'ya göçen Tuzlacık köylüleri arasında Kırım Tatar Türkçesi konuşulmuyor, sadece anlaşılıyor. Âdetler ve mutfak kültürü ise daha canlıdır. (Şenol, 1972: 34-35)

Yozgat'ın Yerköy ilçesine bağlı Beserek köyü, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbinde Anadolu'ya göçen Kırım Tatar Türkleri tarafından kurulmuştur. Ancak Beserek köyünde yaşayanların büyük bir bölümü Çorum'un Sungurlu ilçesine yerleşerek burada iki ayrı Tatar mahallesi teşkil etmişlerdir. Bu mahallelerde ve Beserek köyünde Kırım Tatar Türkçesi kullanımı çok azalmasına rağmen âdetlerden bir bölümü sürdürülmeye çalışılmaktadır. (Çevik-Altun, 1996: 30)

Ankara'nın Bâlâ ilçesine bağlı Ahmetçayırı köyünde Çöl ağız alanından gelen Kırım Tatar Türkleri yaşamaktadır. Ancak hem ağız hem de âdetler unutulmaya yüz tutmuştur. (Elmacı, 1996: 30)

Ankara'nın Polatlı ilçesine bağlı bir köy olan Sakarya (Tırnaksız), 1860-1870 yıllarında Kırım'ın Kerç bölgesinden önce Romanya ve Bulgaristan'a, oradan da Türkiye'ye göçen Kırım Tatarları tarafından 1908 yılında kurulmuştur. Son yıllarda köylülerin bir bölümünün Polatlı, Ankara ve Eskişehir'e göçmesi sebebiyle bu köyde 90 hane kadar Kırım Tatarı kalmıştır. Köyde ramazan eğlenceleri, arife akşamları kıygaşa ve ülküm pişirilip komşulara dağıtılması, gençlerin ve yaşlıların toplu olarak oturup eğlenmeleri gibi bazı sosyal etkinlikler canlıdır. (Bayar, 1993: 30-31)

Özellikle köyden şehre göçün bir sonucu olarak şehirlerde yoğunlaşan Kırım Tatar Türkleri son yıllarda kurdukları dernek ve vakıflar yoluyla Kırım kültürünü ve hatıralarını yaşatmaya çalışmaktadır. Kırım Tatar Türklerince kurulan dernekler; Aksaray, Amasya, Ankara (Genel Merkez), Antalya, Balıkesir, Bandırma, Ceyhan, Çanakkale, Çatalca, Çerkezköy, Çorlu, Eskişehir, Gebze, Gönen, İstanbul, İzmir, Kaman, Karaman, Kırıkkale, Kocaeli, Konya, Mersin, Niğde, Polatlı, Seydişehir, Sungurlu, Tekirdağ ve Yalova'da faaliyet yürütmektedir.

Ayrıca [Emel, Kırım Gelişim Vakfı, Kırım Vakfı](#), Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Vakfı adıyla kurulan vakıflar Türkiye genelinde etkinlikler yapmaktadır.

Türkiye kökenli Kırım Tatar Türklerinin katkılarıyla Avrupa'da kurulan [Batı Avrupa Kırım Tatar Dayanışma ve Kültür](#)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

[Merkezi](#) ile Amerika'da [Kırım Türkleri Amerikan Birliği](#) adıyla kurulan Kırım Tatar dernekleri de yurtdışında çalışmalarını sürdürmektedir.

Türkiye'de Türkiye Türkçesiyle yayın yapan ancak zaman zaman Kırım Tatar Türkçesiyle metinler de yayımlayan Kırım Tatar Türklerinin tanıtımını ve problemlerini ele alan çok sayıda dergi bulunmaktadır.

Emel vakfınca iki ayda bir çıkarılan Emel dergisi uzun yıllar Kırım davasının en önemli yayın organı olma görevini sürdürdükten sonra 1998 yılında yayınına ara vermiştir. Diğer Kırım Tatar dergileri de tıpkı Emel gibi, gönüllü kurum ve kuruluşların yayın organlarıdır. Bu yayın organlarından Bahçesaray, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği İstanbul şubesinde iki ayda bir çıkarılmaktadır. Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi'nin yayın organı olan Kırım Bülteni, Bursa Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin yayın organı olan Kalgay, İzmir Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin yayın organı olan Tarag Tamga, Eskişehir Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin yayın organı olan Kırım Postası ve Kırım Gelişim Vakfı'nın yayın organı olan Emelimiz Kırım dergisi ise üç ayda bir çıkmaktadır.

Çağdaş Türk edebiyatının önemli yazarlarından Cengiz Dağcı, II. Dünya Savaşı ve daha sonraki acıları yaşayıp Kırım'dan kaçarak Londra'ya yerleşmiş ve bugüne kadar Türkiye Türkçesiyle bu dönemin acılarını anlatan 20'ye yakın roman yazmıştır. (Yüksel, 1992: 684-704) Yine sözlerini Kırmımlı bir yazar olan Yusuf Bolat'ın kaleme aldığı ve Yahya Şerafeddin ve İlyas Bakış'ın bestelediği Arzi Kız opereti Türkiye'de yayınlanmıştır. (Bektöre, 1991)

Türkiye'de Türkiye Türkçesiyle Kırım hakkında yayımlanan kitaplarda, Kırım'da yetişmiş bilim, kültür ve fikir adamlarının hayatları ve eserleri, Kırım'dan Anadolu'ya göç, Kırım'dan sürgün hikayeleri, tarihî, kültürü ve kimliğiyle Kırım konuları işlenmektedir. Ayrıca aynı konularda ve Türkiye'de kullanılan Kırım Tatar ağızları hakkında yüksek lisans ve doktora tezleri yapılmaktadır.

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Kırım Tatar Türk kimliği, Türkiye Türklüğünü bütünleyen ve zenginleştiren bir renk olarak yerini almış görünmektedir.

Sonuç:

XIII. yüzyıldan itibaren Kıpçak esaslı bir edebî dilin kullanılmaya başlandığı Kırım, XV. yüzyılda Osmanlı sahasına dahil olmuştur.

Kırım Tatar Türklerinin Altınordu döneminde yerleştiği Polonya ve Litvanya'da, Osmanlı Türklerinin bu ülkeye ulaşması

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*

Volume 3/7 Fall 2008

sonrasında, Tatar varlığı azalmaya başlamıştır. Daha sonraki dönemlerde ise Kırım Türkçesi ve kültürü giderek etkisini yitirmiş ve bugün artık en alt düzeylere inmiş durumdadır.

1771 yılında baş gösteren Rus işgalinin ardından başlayan Kırım Tatar Türklerinin göç hareketleri, önce Balkan coğrafyasında yönelmiş, ancak buraların da elden çıkmasıyla büyük ölçüde Anadolu'ya yoğunlaşmıştır. Kırım Tatar Türk kültürü ve Türkçesi Bulgaristan'da fazla tutunamamış, ancak Romanya ve Türkiye üzerinde derin izler bırakmıştır.

XIX. yüzyılda baş gösteren Tüm Türkçülük ve Türkçecilik hareketleri Kırım'da büyük ilgi görmüş, Tercüman gazetesi bu fikirlerin tüm dünyadaki en önemli yayın organı olmuş, yine Gaspıralı İsmail'in geliştirdiği Usûl-i Cedit okulları tüm Türk dünyasında modern eğitimin ve Türkçe okuma yazma kültürünün öncüsü olmuştur.

1944 sürgünü Kırım Tatar Türklerinin bir kez daha ana yurtlarından kopmalarına sebep olmuş, başta Özbekistan olmak üzere bütün Sovyet coğrafyasına dağılmalarıyla sonuçlanmıştır. 1990'da Sovyet sisteminin çözülmesiyle birlikte diasporadaki Kırımlılar da dahil olmak üzere bütün Kırım Tatar Türklerinin gözleri yeniden Kırım'a çevrilmiştir. Bugün itibariyle Kırım Tatar Türkçesi Kırım'da yeniden doğuş mücadelesi vermektedir.

Kırım Tatar Türklerinin en yoğun bulunduğu Türkiye'de Kırım Tatar Türkleri ve Türkçesi Türkiye Türkleri ve Türkçesiyle bütünleşmiş görünmektedir. Ancak güçlü ve diri bir Kırımlılık anlayışı hâlen devam etmektedir. Türkiye'de yaşayan Kırım Tatar Türkleri arasında Kırım'da ve Türkiye başta olmak üzere diasporada yaşayan bütün Kırımlıların her türlü sorunlarını ele alan etkin bir sivil toplum kültürü gelişmiştir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Kenan (1999), Bakû Türkoloji Kurultayının Faal Delegelerinden Bekir Sıtkı Çobanzade, 1926 Türkoloji Kongresinin 70.Yıl Dönümü Toplantısı (29-30 Kasım 1996), TDK yay., Ankara, s.91-95.
- ACAR, Kenan (2001), Kırımlı Bekir Sıtkı Çobanzade (Dilciliği ve Edebiyat Araştırmacılığı), TDK yay., Ankara.
- ACAROĞLU, M. Türker (1999), Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar, KB yay., Ankara.
- ACAROĞLU, M. Türker (2006), Balkanlar'da Türkçe Yer Adları, IQ Kültür ve Sanat yay., İstanbul.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

- AKİNER, Shirin (1995), *Sovyet Müslümanları*, (çev. T. Buzpınar – A. Mutu), İnsan yay., İstanbul.
- ANTONOV, Stoyan (2001), *Bulgaristan'daki Kırım Tatarları*, Qırım Sedası Qırımtatar İnternet Gazetası.
- ARASLI, Altan (1970), *Kırımlı Muhacir Halk Türküleri ve Destanları*, Türk Kültürü, yıl: VIII, S. 91, Mayıs, s. 478-487.
- AYGÖRDÜLER, Muammer - AYGÖRDÜLER, Ergin (1997), *Diaspora'daki Köylerimizden: Yâverören Köyü*, Emel Dergisi, S.222, Eylül-Ekim, s.30-31.
- BAUER, Lucyna Antonowicz (1985), *Polonya Tatarları*, (çev. N. Devlet), Türk Kültürü Araştırmaları, yıl: XXIII/1-2, s. 189-204.
- BAYAR, Hamdi – BAYAR, Namık Kemal (1993), *Diaspora'daki Köylerimizden: Sakarya (Tırnaksız) Köyü*, Emel Dergisi, S.198, Eylül-Ekim, s.30-31.
- BAYCAUN, Saule (2001), *Özbekistan Cumhuriyeti Ülke Raporu 2001 Yılı*, Avrasya Dosyası, Sonbahar, C.7, S.3, s. 5-17.
- BEKTÖRE, Yalkın (1991), *Arzı Kız*, Eskişehir Kırım Folklor Derneği yay., Eskişehir.
- BOZ, E., "Afyonkarahisar İl Merkezinde Mahalle Adları", VII. *Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, (18-20 Nisan 2005, Afyon), s.203-214, Ankara, (2007).
- BOZ, E., "Afyonkarahisar İli Çay İlçesi Orhaniye Köyü Kırım Tatar Ağzı" *Uludağ Üniversitesi Fen-Edeb. Fak. Sosyal Bilimler Dergisi*, S.13, Bursa, s.263-282, (2007).
- BOZKURT, Fuat (1999), *Türklerin Dili*, KB yay., Ankara.
- CANAY, Gülser (2004), *Bulgaristan'daki Kırım Tatarları Etnoloji Kitabı Hakkında Söyleşi*, Bahçesaray, Mayıs-Ağustos, S.27-28, s.48.
- ÇENELİ, İlhan (1983) *Kırım Tatar Türkçesinde Yayınlanmış Eserlerin Bibliyografyası (1957-1979)*, Türk Kültürü, yıl: XXI, S. 247, Kasım, s. 778-782.
- ÇEVİK, Çelebi – ALTUN, Mustafa (1996), *Diaspora'daki Köylerimizden: Beserek Köyü*, Emel Dergisi, S.216, Eylül-Ekim, s.30.
- DEVLET, Nadir (1989), *Çağdaş Türk Dünyası*, Marmara Üniversitesi yay., İstanbul.
- DEVLET, Nadir (1993), *Doğuştan Günümüze İslam Büyük İslâm Tarihi Ek Cilt Çağdaş Türkiler*, Çağ yay., İstanbul.
- DOERFER, Gerhard (1959), *Das Krimtatarische, Philologiae Turcicae Fundamenta I*, Wiesbaden, s.369-370. Türkçesi: Mustafa Argunşah, *Kırım Tatarcası, Türk Dünyası Araştırmaları*, S.94, Şubat 1995, s.177-203.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

- DOĞAN, İsmail (2001), Kırımçak Türkçesiyle İbrani Yazılı Bir Cönk, Milli Folklor, S.50, Yaz, s.40-44.
- DOĞAN, İsmail (2002), Kırımçaklar, Türkler, C.20, Yeni Türkiye yay., Ankara, s.790-791.
- DUBINSKI, Aleksander (1996), Polonya-Litvanya Tatarlarının Yazılı Metinlerinde Kullandıkları Türkçe, Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988, TDK yay. 655, Ankara, 1996, s. 265-271.
- ELMACI, Ekrem (1996), Diaspora'daki Köylerimizden: Ahmetçayırı Köyü, Emel Dergisi, S.214, Temmuz – Ağustos, s.30.
- ERSOY, Ümit – AYDIN, Tutku (1998), Diaspora'daki Köylerimizden: Darözü Köyü, Emel Dergisi, S. 225 Mart-Nisan, s.31.
- GENCE, Süleyman (2007), Diaspora'daki Köylerimizden: Mesudiye Köyü, Bahçesaray, S.43-44, s.18-20.
- GRANNES, Alf (1996), Soviet Book Production in the Crimean Tatar Language 1958-1983, Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988, TDK yay., Ankara, s. 187-193.
- GÜLENSOY, Tuncer (1994), Dobruca Türklerinin (Tatarlarının) Destanları, Bir Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, S.1, s.58-69.
- HORATA, Osman (1996), Romanya'daki Türkoloji Çalışmaları, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S.2, Güz, TDK yay., s.388-398.
- HORATA, Osman (1997), Romanya Türkleri, Yeni Türkiye, S.16, C.II, Temmuz-Ağustos. 1859-1866.
- HORATA, Osman (1998), Romanya Türkleri Edebiyatı, Türk Dünyası El Kitabı C. IV, TKAE yay., Ankara. s.65-95.
- İNALCIK, Halil-BALA Mirza (1997), Kırım, İslam Ansiklopedisi, C.VI, MEB yay., Eskişehir, s.741-756.
- KALAFAT, Yaşar (1999), Kırım-Kuzey Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları, ASAM yay., Ankara.
- KARAŞ, Ertuğrul (1996), Diaspora'daki Köylerimizden: Güroluk (Kızılsuvat) Köyü, Emel Dergisi, S.217, Kasım-Aralık, s.37.
- KARAŞ, Ertuğrul (1996), Diaspora'daki Köylerimizden: Yeşildon Köyü, Emel Dergisi, S. 212, Ocak-Şubat, s.40.
- KARAŞ, Ertuğrul (1997), Diaspora'daki Köylerimizden: Esence (Yellice) Köyü, Emel Dergisi, S.223, Kasım – Aralık, s.37.
- KARAŞ, Ertuğrul (1997), Diaspora'daki Köylerimizden: Paşakadın Köyü, Emel Dergisi, S.221, Temmuz-Ağustos, s.31.
- KARATAY, Zafer (1991), Çağdaş Kırım Türk Edebiyatında Bir Portre: Eşref Şemizâde, Kardeş Edebiyatlar, S. 20, s. 7-8.
- KARPAT, Kemal H. (1985), Otoman Ppopulation 1830-1914 Demographic and Social Characteristics, The University of

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

- Wisconsin Press, London. Türkçesi: TIRNAKÇI, Bahar (2003) Osmanlı Nüfusu (1830-1914 Demografik ve Sosyal Özellikleri), Tarih Vakfı yay., İstanbul.
- KAYIHAN, Hasan (1990), Kırım Türklerinin Hürriyet Savaşçısı Mustafa Cemiloğluyla Bir Mülakat, Türk Yurdu, C.10, Ekim, s.42.
- KERİM, Altay (1999), Romanya'da Kitap, Gazete, Dergi ve Radyo Yayın Hayatı, Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni (20-24 Nisan 1998), Ankara, TDK yay., s.317-334.
- KIRIMER, Cafer Seydahmet (1996), Gaspıralı İsmail Bey, hzl. Ramazan Bakkal, Avrasya Bir Vakfı yay., İstanbul.
- KIRIMLI, Hakan (1989), Sürgündeki Kırım Tatar Türklerine Yönelik Sovyet Eğitim ve Kültür Politikası (1944-1987), Türk Dünyası Araştırmaları, S. 59, Nisan, s.23-54.
- KIRIMLI, Hakan (1996), Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler, Ankara.
- KIRIMLI, Hakan (1997), Diaspora'daki Köylerimizden: Gökeşme Köyü, Emel Dergisi, S. 218, Ocak-Şubat, s.31.
- KIRIMLI, Hakan (2005), Kırım'dan Türkiye'ye Kırım Tatar Göçleri, Uluslararası Göç Sempozyumu, Harbiye – İstanbul, 08 – 11 Aralık, s.1-3.
- KURAT, Akdes Nimet (1990), Türkiye ve Rusya, KB yay., Ankara.
- KURAT, Akdes Nimet (1992), IV – XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri, Murat Kitabevi yay., Ankara.
- KURNAZ, Cemal – ÇELTİK, Halil – BEKİR, Cafer – KERİM, İsmail – ŞEVKET, Mehmet – YÜKSEL, Zuhul (1999) Kırım Türk – Tatar Edebiyatı, Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi 13, KB yay., Ankara.
- KURNAZ, Cemâl – ÇELTİK, Halil (1998), Osmanlı Dönemi Kırım Edebiyatı, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S.6., Güz, s.671-692.
- MAHMUT, Enver (1999), Romanya'daki Türkçe Eğitim Hayatı (İkinci Dünya Savaşından günümüze kadarki dönem), Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni (20-24 Nisan 1998), Ankara, TDK yay., s.349-356.
- MAHMUT, Enver-MAHMUT, Nedret (1996), Romanya'da Çağdaş Türk Şiiri, Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı V (Türkiye Dışı Çağdaş Türk Şiiri), S. 531, Mart, s. 659-677.
- MAHMUT, Nedret (1999), Romanya'daki Türkçe Eğitim Hayatı (Başlangıçtan İkinci Dünya Savaşına kadarki dönem),

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

- Balkan Ülkelerinde Türkçe Eğitim ve Yayın Hayatı Bilgi Şöleni (20-24 Nisan 1998), Ankara, TDK yay., s.335-347.
- MAKSUDOĞLU, Mehmet (1996), Tatarlar Kimdir ?, Emel, S. 214, Mayıs-Haziran, s. 22-29.
- MEMİŞOĞLU, Hüseyin (2002), Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi, KB yay., Ankara.
- OR, Oktay (1966), Kırım'da Konuşulan Türk Diyalektleri ve Güney Kırım Diyalektinde Görülen Bazı Ses Özellikleri, Emel Dergisi, Temmuz – Ağustos, s.5
- ORHONLU, Cengiz (1971), Lipkalar, Türkiyat Mecmuası, C. XVI , İstanbul, s.57-87.
- OTÇU Turgut (1997), Diaspora'daki Köylerimizden: İzzettin Köyü, Emel Dergisi, S.219, Mart-Nisan, s.31.
- ÖNER, Mustafa (1998), Bugünkü Kıpçak Türkçesi, TDK yay., Ankara.
- ÖZKAN, Nevzat (2007), Türk Dilinin Yurtları, Akçağ yay., Ankara.
- ÖZYETGİN, A. Melek (1996), Altınordu Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi, TDK yay. 653, Ankara.
- POLAT, Ümit (2003), İsmail Gaspıralı'nın Açtığı Usûl-i Cedid Mekteplerinin Öğretim Metotları, İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları-Bildiriler, Türksoy yay., Ankara, s. 81-91.
- SAMOYLOVIÇ A., (1988), Kırım Türk Yazı Dilinin Tarihçesi, (çev. R. Uygun), TDAY Belleten 1960 , Ankara, s. 373-379.
- SARAY, Mehmet (1987), Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey (1851-1914), TKAE yay., Ankara.
- SAVRAN, Hülya (2003), Kırım Tatar Türkçesi Dil Özellikleri – Metinler – Sözlük, Balıkesir.
- SCHÖPFLİN, George (1995), Romanya'da Türk Halkları, Dünyada Türkler, (drl. M. Bainbridge, çev. M. Harmancı), Say yay., İstanbul s. 195-198.
- SENL, Yagizhan (1972), Tuzlacık Köyü, Emel Dergisi, S.68, Ocak – Şubat, s.34-35.
- SEVORTYAN, E.V. (1966), Krımsko-tatarskiy yazık, Tyurski Yazıkı, Yazıkı Naradov SSSR, Moskva, s.234. Türkçesi: ALİYEVA, Minara (2001), Kırım Tatarcası, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S.10, s.229.
- SLOUCH, N. (1993), Kırımçaklar, Kırım'ın Müsevi Tatarları, Türk Dünyası Tarih Dergisi, S. 82, Ekim, s. 12-13.
- SÜMER, Faruk (1979), Tatar, İslam Ansiklopedisi, C.12/1, MEB yay., s.57-61.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*

-
- TAHİR, Mahmut (1984), Polonyalı Tatarlar, Türk Kültürü, yıl:XXII, S.250, Şubat, s.109-114.
- TEBERDAR, F. Esra (1994), Diaspora'daki Köylerimizden: Ayrancı Bucağı, Emel Dergisi, S.204 Eylül - Ekim, s. 27.
- TOGAN, Zeki Velidî (1994), Gaspıralı İsmail Bey, (çev. Y. Akpınar), Kardeş Edebiyatlar, S. 26, 1994, s. 4-7.
- ÜLKÜSAL, Müstecip (1976), Kırım Türkleri, Türk Dünyası El Kitabı, TKAE yay., s. 1152.
- ÜLKÜSAL, Müstecip (1976), Romanya Türkleri, Türk Dünyası El Kitabı, TKAE yay., s. 1084-1085.
- YAKUBOVSKIY, A. Yu. (1976), Altınordu ve Çöküşü, (çev. Hasan Eren), KB yay., Ankara.
- YAKUPOĞLU, Murat (1989), Polonya (Lehistan) Türkleri, Türk Dünyası Araştırmaları, S. 62, Ekim 1989, s. 215-231.
- YÜKSEL, İsmet (1997), Kırım'ın Etnik Yapısı ve Kırım Tatarlarının Problemleri, Yeni Türkiye, S. 16, s.1516-1527.
- YÜKSEL, Zühal (1992), Kırım Türk Edebiyatı, Türk Dünyası El Kitabı 3.Cilt Edebiyat, TKAE yay., Ankara, s.684-704.
- YÜKSEL, Zühal (1989), Polatlı Kırım Türkçesi Ağzı,TKAE yay., Ankara.
- ZAJACZKOWSKI, Ananiasz (1971), Polonya'da Türk Menşeli Etnik Unsurlar, (çev. Z. Kerman), Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, C.XIX, s.35-42.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/7 Fall 2008*